

Asia Tekijänoikeuden rajoitus, taideteos, moraaliset oikeudet

Hakija Kuvasto ry

Annettu 30.11.1993

Tiivistelmä *Oven, joka oli tekijänoikeudellisesti suojattu taideteos, kuvaaminen kirjan kanteen ja sisäsivulle oli kappaleen valmistamista, joka edellytti tekijän suostumusta. Tekijänoikeuslain 25 §:n 2 ja 3 momentti eivät soveltuneet tapaukseen, koska kysymyksessä oli sisäovi ja ovea ei ollut kuvattu rakennuksen osana. Kirjassa olisi tullut mainita kuvissa olevan taideteoksen tekijän nimi tekijänoikeuslain 3 §:n mukaisesti.*

SELOSTUS ASIASTA

Hakemus

Visuaalisen alan taiteilijoiden tekijänoikeusyhdistys Kuvasto ry (jäljempänä Kuvasto) on pyytänyt tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa seuraavista kysymyksistä:

1. Edellyttääkö A:n kaupungin valtuustosalin ovesa olevan B:n taideteoksen kuvaaminen "C"-nimisen kirjallisen teoksen kanteen ja sisäsivulle teoksen tekijän suostumusta?

2. Onko "C":n julkaisija loukannut tekijän moraalisiin oikeuksiin kuuluvaa isyysoikeutta jättäessään B:n nimen mainitsematta ovesa olevan veistoksen tekijänä kyseisessä kirjassa?

Lausuntopyynnössä todetaan, että "C" liittyy A:n kaupunki 92 - tapahtumavuoteen. Kirja ei ole tekijän esipuheen mukaan A:n kaupungiksi tulon historia, vaan kuvaus "dynaamisesta prosessista, jonka tuloksena A on Suomen toiseksi suurin kaupunki".

Kuvanveistäjä B:n teos muodostaa valtuuston istuntosalin ovesa väritykseltään ja pinnanmuodoltaan selvästi erottuvan teoksen, joka on erottamaton osa ovikokonaisuutta.

Kuva ovesta on painettu kanteen ja sivulle 145. Kansikuvassa kuva ovesta on painettu irrallisena kuvaelementtinä A:n keskustaa kuvaavan ilma-

kuvan päälle. Sisäsivulla kuva ovesta on painettu vinjettinä tekstin alkuun.

Lausuntopyynnön mukaan kuvien painamiseen ei ole hankittu tekijän suostumusta eikä tekijän nimeä mainita. Kuvaston ilmoituksen mukaan kirjan julkaisijan mielestä kirjan kansi on kuvakollaasi, jonka osana on istuntosalin ovi. Edelleen Kuvaston ilmoituksen mukaan julkaisija pitää käytön kannalta toisarvoisena asiana sitä, että ovi on kuvanveistäjän tekemä.

Kuvasto toteaa, että tekijällä on lain 2 §:n mukaan yksinomainen oikeus määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin. Lisäksi lausuntopyynnössä viitataan tekijänoikeuskomitean I osamietintöön (komiteanmietintö 1980:12, s. 15), jossa todetaan, että tekijällä tulee olla "periaatteessa oikeus teoksen hyväksikäyttämiseen kaikissa niissä muodoissa, joilla on tai voidaan ajatella olevan taloudellista tai muuta käytännöllistä merkitystä."

Lausuntopyynnössä todetaan, että tekijän yksinoikeutta on rajoitettu käytännöllisistä syistä ja toisaalta sivistyksellisten ja muiden yhteiskunnallisten etujen vuoksi. Rajoitussäännöksiä tulkittaessa on otettava huomioon rajoittavan tulkinnan periaate. Yksinoikeutta voidaan rajoittaa vain niissä tapauksissa, joista rajoituksista on nimenomaan säädetty.

Kuvasto katsoo, että esillä olevassa tapauksessa kysymykseen voisivat tulla 25 §:n 2 momentin toinen lause ja saman pykälän 3 momentti.

Tekijänoikeuslain 25 §:n 2 ja 3 momentti

Lain 25 §:n 2 momentin toisen lauseen mukaan pysyvästi ulkosalle julkiselle paikalle tai sen välittömään läheisyyteen sijoitetun taideteoksen saa kuvata ilman tekijän suostumusta. Kuvaston käsityksen mukaan säännöksen soveltamisalaan ei kuulu rakennusten sisätiloissa olevien taideteosten kuvaaminen.

Lain 25 §:n 3 momentin mukaan rakennuksen saa vapaasti kuvata. Kuvaston käsityksen mukaan esillä olevassa tapauksessa ei ole kuvattu rakennusta tai sen osaa lain tarkoittamassa mielessä.

Toisarvoisuus-kriteeristä

Kuvasto katsoo lausuntopyynnössään, että periaatteessa kaikenlainen teoksen reprodusointi on tekijänoikeudellisessa mielessä relevanttia riippumatta käyttöyhteydestä tai -laajuudesta. Lakiin tai lainvalmistelutöihin ei sisälly viittauksia siihen, että taideteokset olisi reprodusoinnin suhteen haluttu asettaa muista teoksista poikkeavaan asemaan. Tekijän yksin-

omainen määräämisvalta tunnustetaan niissäkin tapauksissa, joissa kapaleenvalmistusoikeutta on erityisistä syistä rajoitettu.

Lausuntopyynnössä viitataan lain 25 §:n 1 momentin toiseen lauseeseen, joka koskee kysymystä taideteoksesta laajemman kokonaisuuden osana. Säännöksen mukaan taideteos saadaan ilman tekijän suostumusta sisällyttää elokuvaan tai televisiolähetykseen, jos toisintamisella on elokuvasa tai lähetyksessä toisarvoinen merkitys. Koska tältä osin on säädetty nimenomainen oikeuden rajoitus, on toisintamista sinänsä Kuvaston käsityksen mukaan pidettävä toisarvoisuudesta huolimatta tekijänoikeudellisesti relevanttina toisintamisena.

Kuvasto viittaa myös lain 21 §:n perusteluihin. Pykälä koskee elokuvana tai radio- ja televisiolähetystenä esitettävien päiväntapahtumassa näkyvien tai kuuluvien teosten sisällyttämistä toisinnokseen tiedotustarkoituksen edellyttämässä laajuudessa. Pykälässä on rajoitettu tekijän yksinoikeutta, vaikka lakiehdotuksen perustelujen mukaan teosten toisintamisella on 21 §:ssä mainituissa tapauksissa yleensä toisarvoinen merkitys itse päiväntapahtuman kannalta.

Kuvasto katsoo, että koska toisarvoisuus -näkökohtiin perustuva nimenomainen oikeuden rajoitussäännös puuttuu esimerkiksi graafiselta alalta, on kysymys taideteosten reprodusoinnin toisarvoisuudesta tällä käyttöalueella sellaisenaan epärelevantti arvosteltaessa kysymystä reprodusoinnin luvallisuudesta. Kuvasto tarkastelee vielä lähemmin 21 §:n lainvalmistelutöitä.

Vuoden 1953 komiteamietinnössä (komiteamietintö 1953:5) ehdotettiin, että teosten toisintamisesta osana päiväntapahtumaa radiossa tai elokuvana tulisi maksaa tekijälle korvaus. Ehdotusta perusteltiin pääasiassa käytännön syillä. Katsottiin, että päiväntapahtuma sellaisenaan oli radiolähetysten tai elokuvan kohteena, "jota vastoin siihen sisältyvä teoksen esittäminen on vain enempi- tai vähempimerkityksellinen yksityiskohta, jonka poissulkeminen tapausta toisinnettaessa usein voisi kohdata teknillisiä vaikeuksia (juhlaohjelmaan sisältyvä musiikkiesitys) tai olla kokonaan mahdotonta (musiikki toisinnnetun tapauksen taustana)". Erikseen todettiin, ettei ehdotettu säännös sanamuotonsa mukaan tarkoita niitä tapauksia, joissa teosten esittäminen on tapahtuman pääasia.

Vuoden 1957 tarkistetussa ehdotuksessa (komiteamietintö 1957:5) aikaisempaa ehdotusta muutettiin muun muassa niin, että ehdotukseen lisättiin teoksen näyttäminen ja lisäksi siitä poistettiin aikaisemmassa ehdotuksessa ollut tekijän oikeus korvaukseen.

Kuvasto toteaa, että ehdotusten perustelujen mukaan säännöksellä tarkoitetaan myös päiväntapahtumassa näkyviä taideteoksia, minkä vuoksi maininta teosten näyttämisestä katsottiin asianmukaiseksi. Korvausoikeuden poistamisen osalta viitattiin Ruotsin vastaavassa valmistelutyössä

esitettyihin näkökohtiin. Lausuntopyynnössä todetaan, ettei näihin viitattuihin kohtiin sisälly mitään lausumia siitä, että taideteoksen sisällyttäminen valokuvaan toisarvoisena elementtinä ei olisi lainkaan tekijänoikeudellisesti merkityksellistä reprodusointia.

Kuvasto viittaa kotimaisiin perusteluihin, joihin on kirjattu muun muassa seuraava lausuma: "Mainittakoon, että milloin taideteos, kuten säännöksessä sanotaan, sisällytetään päiväntapahtumaa toisinnettaessa elokuvana tai televisiolähetystenä, menettely muodollisesti tietää kappaleen valmistamista teoksesta, mihin periaatteessa vaadittaisiin tekijän suostumus."

Kuvasto katsoo lausuman osaltaan osoittavan, että kotimaisissa lainvalmistelutöissä on katsottu taideteoksen toisintamisen muun muassa elokuvassa olevan tekijänoikeudellisesti relevanttia kappaleen valmistamista riippumatta siitä, onko taideteoksen toisintamisella käyttöyhteydessä katsottava olevan toisarvoinen merkitys vai ei. Saman periaatteen täytynee koskea sekä itse elokuvaa että niitä yksittäisiä valokuvia, joista elokuva koostuu.

Kuvasto toteaa, että Ruotsin vastaavan lain valmistelutöihin sisältyy eräitä päinvastaisia lausumia, joissa rinnastetaan lisäksi taideteosten toisintaminen toisarvoisina elementteinä valokuvissa ja elokuvateoksissa (esimerkiksi Ragnar Hemmer: Lagarna den 30 december 1960 om Upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk samt om rätt till fotografisk bild, ss. 53, 203). Hallituksen esitykseen lisättyjen lausumien mukaan kysymys ei ole lainkaan taideteoksen kappaleen valmistamisesta, jos taideteos toisinnetaan epäolennaisena elementtinä esimerkiksi osana valokuvassa tai elokuvassa näkyvää sisätilaa.

Kuvasto toteaa, että vastaavaa lausumaa ei sisälly kotimaisiin lainvalmistelutöihin eikä siihen ole missään vaiheessa viitattu. Lausuma on Kuvaston käsityksen mukaan lisäksi ristiriidassa ainakin elokuvien osalta edellä mainitun vuoden 1957 mietinnön perustelujen kanssa. Ruotsin hallituksen esityksen lausuman soveltaminen Suomessa johtaisi Kuvaston käsityksen mukaan outoon lopputulokseen, kun valokuva taideteoksia sisältävästä tilasta olisi ainakin muodollisesti elokuvan yhteydessä kappaleen valmistamista, mutta elokuvasta irrallisena valokuvana esimerkiksi lehteen painettuna kysymyksessä ei olisi reprodusointi lainkaan tai sitten reprodusointi tulisi johtaa muista näkökohdista johdetuilla perusteilla, joita Kuvaston käsityksen mukaan ei ole.

Kuvasto toteaa, että jos lehteen painaminen katsottaisiin ainakin muodollisesti reprodusoinniksi, merkitsisi painamisen salliminen ilman vastaavaa oikeuden rajoitussäännöstä välttämättä laajentavaa tulkintaa.

Kuvasto katsoo edelleen, että Ruotsin lainvalmistelutöissä olevien lausumien soveltaminen edellyttäisi eksplisiittisesti lausuttua tukea kotimaisissa lainvalmistelutöissä. Lupaa edellyttävän reprodusoinnin yleisenä

kynnyksenä toisarvoisuus -kriteeri olisi Kuvaston mielestä epämääräinen ja asettaisi lisäksi taideteokset perusteetta muita teoslajeja huonompaan asemaan, ellei samaa periaatetta sovellettaisi kaikkiin teoslajeihin.

Kuvaston mukaan käytännössä jouduttaisiin tapaus kerrallaan arvioimaan toisarvoisuuden merkitystä laajalla käyttöalueella. Joissain tapauksissa pienikokoinen taideteos osana valokuvaa voi olla kuvan kannalta ratkaiseva tekijä, toisissa taas päinvastoin. Lavastetuissa kuvissa taideteokset sisällytetään valokuviiin nimenomaan taideteosten itsensä takia; jos kuvan koko olisi ainoa kriteeri, tarvittaisiin isokokoisien taulun kuvaamiseen lupa mutta pienikokoisen ei. Pienikokoisten taulujen käytöllä ei olisi ilmeisesti mitään määrällisiä tai muitakaan rajoituksia. Kaikenlaisten graafisten aineistojen kuvittaminen taideteoksilla missä tahansa tarkoituksessa olisi vapaata, kunhan taideteosta voitaisiin pitää jollain perusteella kuvan tai yleensä käyttöyhteyden kannalta epäolennaisena elementtinä. Käytännön lopputulos olisi Kuvaston mielestä outo, kun otetaan huomioon, että kysymys on tekijänoikeuden perustavaa laatua olevasta oikeudesta, jolla on nykyisin myös kuvataiteilijalle yhä enenevä merkitys.

Kuvasto katsoo, ettei Ruotsin lainvalmistelutöiden lausumia voitane enää pitää ajankohtaisina. Taideteosten käytön laajuus, käyttötavat ja oikeuksien hallinto ovat 1990-luvulla olennaisesti eri tasolla kuin vuonna 1960.

Mikäli epäolennaisena kuvan elementtinä pidettävän taideteoksen kuvaaminen ei olisi lainkaan tekijänoikeudellisesti relevanttia, ei asianomaisilla tekijöillä liene Kuvaston käsityksen mukaan myöskään moraalisia oikeuksia tällä käyttöalueella, mikä johtaisi käytännössä kestävämpään tilanteeseen.

Kuvaston käsityksen mukaan ratkaisua ei esillä olevassa tapauksessa voi johtaa siitä, että taideteoksen reprodusointi valokuvan epäolennaisena osana ei olisi lainkaan tekijänoikeudellisesti merkityksellistä kappaleen valmistamista. Päinvastainen ratkaisu johtaisi laajamittaiseen graafisten aineistojen kuvittamiseen taideteosten kuvilla – ei siis pelkästään taideteoksia sisältävillä valokuvilla. Tekijällä ei olisi mahdollisuutta kontrolloida käyttöä edes moraalisten oikeuksiensa perusteella. Lopputulos olisi kohtuuton olosuhteissa, joissa kaikenlaisten suojattujen aineistojen yhteensovittamis- ja manipulointimahdollisuudet ovat teknisesti lähes rajattomat.

Kuvasto katsoo edellä sanotun osoittavan, että edellä mainittuja Ruotsin lainvalmistelutöissä olevia lausumia ei voitane käyttää perustelemaan toisarvoisuus-kriteerin tulkinnallista laajentamista koskemaan av-viestinnän lisäksi myös graafista viestintää. Pelkästään kotimaisten lainvalmistelutöiden perusteella graafista viestintää koskevaa toisarvoisuus-kriteeriä lienee vaikea perustella. Asiasta on säädetty vain ja ainoastaan elokuvien ja radio- ja televisiolähetysten osalta. Toisarvoisuus-kriteerin tulkinnalli-

nen laajentaminen koko graafiseen viestintään merkitsisi huomattavaa oikeuden rajoitusta laajalla käyttöalueella, mikä olisi ilmeisessä ristiriidassa alalla muuten hyväksytyin suppean tulkinnan periaatteen kanssa. Tällaisen tulkinnan poissulkemista puoltanee Kuvaston mielestä sekin, että toisarvoisuus-kriteeri on ollut asioita harkittaessa esillä ja se on hyväksytty vain ja ainoastaan elokuvien sekä tv- ja radiolähetysten osalta.

A:n kaupungin vastine

A:n kaupunki ei ole käyttänyt hyväkseen sille varattua mahdollisuutta vastineen antamiseen.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt lausuntopyynnön ja esittää lausuntonaan seuraavan.

Yleistä

Tekijänoikeuslain (404/61) 1 §:n mukaan, sillä joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Kuvataiteen tuotteet voivat saada suojaa taiteellisina teoksina.

Tekijänoikeuslain 2 §:n mukaan tekijällä on tietyin laissa säädetyin rajoituksin yksinomainen oikeus määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin muuttamattomana tai muutettuna. Tekijä voi yksinoikeutensa nojalla vaatia teoksen käytöstä korvauksia.

Lain 3 §:n mukaan tekijä on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Lisäksi pykälässä kielletään teoksen muuttaminen tekijän taiteellista arvoa tai omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla tai sen saattaminen yleisön saataviin sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.

Tekijänoikeuden rajoituksista säädetään lain 2 luvussa. Tekijän yksinoikeutta valmistaa teoksesta kappaleita on rajoitettu käytännöllisistä ja tärkeistä sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista syistä. Tekijänoikeutta rajoittavia säännöksiä on tulkittava ahtaasti. Tekijänoikeuden rajoitussäännöksillä ei pääsääntöisesti rajoiteta tekijälle 3 §:n mukaan kuuluvia moraalisia oikeuksia.

Teos "C"

Tekijänoikeusneuvosto toistaa lausuntopyynnössä esitetyt kysymykset.

1. Edellyttääkö A:n kaupungin valtuustosalin ovelta olevan kuvanveistäjä B:n taideteoksen kuvaaminen "C"-nimisen kirjallisen teoksen kanteen ja sisäsivulle tekijän suostumusta?

"C"-nimiseen kirjalliseen teokseen on tosinnettu kahdesti A:n kaupunginvaltuuston istuntosalin ovi, joka on B:n taideteos. B:n taideteos on tekijänoikeuslain 1 §:n mukaan suojattu teos ja se on kuvattu kirjaan kokonaisuudessaan. B:n taideteoksen toisintaminen ilman tekijän suostumusta on sallittua ainoastaan jonkin tekijänoikeutta rajoittavan säännöksen nojalla.

Lain 25 §:n 2 momentissa säädetään, että taideteoksen kuvaaminen on sallittua, milloin teos on pysyvästi sijoitettu ulkosalle julkiselle paikalle tai sen välittömään läheisyyteen. Säännöksellä on haluttu turvata oikeus kuvata kaupunki- tai maisemakuvaan sisältyviä taideteoksia. Koska esillä olevassa tapauksessa on kysymys sisäovesta, ei 25 §:n 2 momenttia voida soveltaa.

Lain 25 §:n 3 momentissa säädetään, että rakennuksen saa vapaasti kuvata. Lainvalmistelutöissä ehdotettiin aluksi, että säännös koskisi ainoastaan rakennusteoksen ulkopuolta (komiteanmietintö 1953:5, s. 14). Tarkistetussa ehdotuksessa vaihdettiin sana rakennusteos rakennukseksi ja poistettiin sana ulkopuoli. Komiteanmietinnössä 1957:5, s. 25 todetaan:

"Viimeksi mainitussa momentissa on, koska siinä tarkoitetaan tiettyä luomusta sana 'rakennusteos', jolla ehkä voidaan katsoa tarkoitettavan myös rakennuspiirustuksia, malleja tai muita sellaisia, vaihdettu asianmukaisempaan sanaan 'rakennus'. Lisäksi on sana 'ulkopuoli' jätetty pois. Lienee tuskin aihetta tekijän etua silmällä pitäen rajoittaa kuvaamisoikeutta vain rakennuksen ulko-osia koskeväksi. Jos rakennuksen omistaja tai siinä asuva sallii sen sisäpuoltakin kuvattavaksi, ei tekijä voine sitä vastustaa. Huomautettakoon, että Suomen voimassa olevan oikeuden mukaan on sallittua kuvata julkisen rakennuksen sisäpuoli."

Säännöksen tarkoituksena on mahdollistaa myös sisätilojen kuvaaminen tekijänoikeuden estämättä. Esillä olevassa tapauksessa ovi on kuvattu sellaisenaan, ei osana laajempaa rakennuksen sisäkuvaa. Kysymyksessä ei siten ole rakennuksen kuvaaminen 25 §:n 3 momentissa tarkoitettulla tavalla.

Tekijänoikeusneuvosto tarkastelee vielä tekijänoikeuslain 14 §:n 1 momentin soveltuvuutta esillä olevaan tapaukseen. Säännöksen mukaan julkaistusta teoksesta on lupa hyvän tavan mukaisesti ottaa lainauksia tar-

koituksen edellyttämässä laajuudessa. Säännöksen sanamuoto ei sulje pois sen soveltamista taideteoksiin, vaikka taideteoksia koskee lisäksi 14 §:n 2 momentin erityissäännös. Myös kuvataiteen alalla sitaatteja voidaan käyttää taiteellisen ilmaisuvapauden ja luomisprosessin apuvälineenä.

Kirjan kannessa valokuva B:n taideteoksesta on sellaisenaan asetettu A:n kaupungista otetun maisemakuvan päälle eikä sitä ole käytetty sitaatinomaisesti 14 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että esillä olevaan tapaukseen eivät soveltu myöskään muut tekijänoikeutta rajoittavat säännökset. Jollei jo teosta tilattaessa ole sovittu teoksen käyttämisestä eräänlaisena A:n kaupungin symbolina, olisi taideteoksen kuvan käyttöön kirjassa tullut saada tekijältä erillinen suostumus.

2. Onko "C":n julkaisija loukannut tekijän moraalisiin oikeuksiin kuuluvaa isyysoikeutta jättäessään B:n nimen mainitsematta ovelsa olevan taideteoksen tekijänä puheena olevassa kirjassa?

Lain 3 §:n mukaan tekijän nimi on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti valmistettaessa teoksesta kappale. Hyvän tavan mukaisuutta arvioidaan kullakin alalla vallitsevan tavan mukaan. Toisinnettaessa taideteos kirjassa hyvä tapa yleensä edellyttää tekijän nimen mainitsemista. Esillä olevassa tapauksessa kirjan alkulehdellä on mainittu kannen valokuvien oikeudenhaltijat. Teoksessa käytettyjen muiden kuvien ja piirrosten oikeudenhaltijoiden nimet on lueteltu kirjan lopussa lähdeluettelon jälkeen. Hyvän tavan mukaan tulisi myös kannen valokuvassa ja sisäsivulla olevan taideteoksen tekijän nimi mainita. B:n moraalisia oikeuksia on siten loukattu.